

Gazda Viktor. Hledání pravdy v civilním procesu. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, 217 s.

Úvod

Recenzovanou knihou je publikace mladého právního teoretika *Viktora Gazdy* z Katedry teorie práva a právních učení Právnické fakulty Univerzity Karlovy, která nese název: *Hledání pravdy v civilním procesu*. Jejím tématem je propojení filosofických teorií pravdy a zjišťování skutkového stavu v rámci civilního procesu.

Knihy je formálně rozdělena do sedmi kapitol. V první kapitole se čtenář dozví, že nepůjde tolik o pravdu, jako spíše o to, jak se realizuje snaha o její zjištění. Ve druhé kapitole autor výběrově popisuje jednotlivé filosofické teorie pravdy. Jejich projevy následně hledá, ve třetí a čtvrté kapitole, v principech ovládajících civilní proces, přičemž tuto část knihy završuje revizí principů formální a materiální pravdy. V rámci bližšího rozpracování základní myšlenky o obsahu principů formální a materiální pravdy v páté kapitole autor pojednává o zjišťování skutkového stavu při dokazování a v šesté kapitole o některých variantách civilního řízení, při nichž k dokazování nedochází. Knihu pak autor zakončuje kapitolou věnovanou míře důkazu, intenzitě přesvědčení soudce o pravdivosti skutkového tvrzení a tomuto tvrzení odpovídající skutkové okolnosti.

V této recenzi blíže přiblížím východiska autora, zaměřím se na jeho pojetí revize principů formální a materiální pravdy, která tvoří jádro knihy, a zhodnotím vztah některých závěrů autora s výstupy *Josefa Macura*, k jehož dílu autor v předmluvě uvádí, že jej ovlivnilo nejvíce.

1. Východiska

Hlavní východiska knihy jsou z mého pohledu dvě a navazují na sebe. Prvním a nejdůležitějším je, že kniha ve skutečnosti není o pravdě, jak je tradičně chápána filosofickými teoriemi pravdy, a nelze ani přímočaře říci, že by byla, navzdory tvrzení autora,¹ o pravdě skutkového tvrzení. Druhým východiskem je principiální skepse ohledně možnosti dosažení jistoty při poznávání skutkového stavu.

1.1 K prvnímu východisku – souvislost s filosofickými teoriemi pravdy

Autor v úvodu své knihy uvádí, že filosofické koncepce pravdivosti se musejí, dle jeho předpokladu, odrážet v „*rozhodování soudu o přesvědčivosti či pravdivosti skutkových zjištění*“.² A dále píše, že „*[p]ro procesní právo je důležité vnímat pravdu [skutkového tvrzení účastníka] nikoli jako danou vlastnost zkoumaného tvrzení, nýbrž jako specifický způsob nabývání poznání – přesvědčení o pravdivosti [skutkového tvrzení účastníka]*“.³ Z těchto a mnoha dalších míst *Gazdova* textu plyne, že je to rozhodování soudu (o pravdivosti

¹ GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 10.

² *Ibidem*, s. 5.

³ *Ibidem*, s. 22. Doplnění Z. T.

skutkového tvrzení), co je tématem, o které v knize jde. Nejde v ní o to, kdy je tvrzení pravdivé, ale o to, kdy si soudce myslí, že je pravdivé. Filosofické teorie pravdy se nicméně zabývají, alespoň ve své tradiční podobě, spíše tím prvním. Tato nuance je velmi důležitá, protože tím se záměr knihy posunuje do oblasti epistemologie. Předpokládá se vlastně nějaké psychologické nastavení soudce, totiž že používá určitou koncepci pravdy, která funguje jako jeden z (mnoha) důvodů pro jeho rozhodnutí o tom, zda bude chápat skutkové tvrzení jako pravdivé, či nikoliv.⁴

Mohlo by se z výše uvedeného zdát, že jsem zklamán, že se kniha ve své důležité části v podstatě nevěnuje filosofickým teoriím pravdy. Není tomu tak. Jsem velmi rád, že filosofické teorie pravdy jsou v *Gazdově* knize alespoň v obecné rovině tematizovány, byť nepřímou, přes epistemologii soudců, a navíc jen v dosti omezeném okruhu inflačních teorií pravdy. Mám totiž za to, že tyto teorie mohou napumpovat do právní teorie nové intuice, které by bylo možno rozpracovávat, a lze se s tímto spojením obecné filosofie a právní filosofie setkat velmi zřídka.

Je však třeba zdůraznit, že zapracování některých myšlenek připomínajících inflační teorie pravdy do *Gazdova* textu by čtenář, dle mého názoru, měl chápat právě pouze jako jeho inspiraci těmito teoriemi, avšak nic víc. Je třeba mít při čtení stále na paměti, že *Gazdova* kniha není (a nemá ani ambici být) úvodem do těchto teorií. Nalezená spojení sice nejsou vyloženě nesprávná, ale jsou paradoxně předkládána v prostředí, které vychází z představy, že pravda je v civilním procesu z nepřekonatelných důvodů nedosažitelná,⁵ byť na ni nelze z autorova hlediska zcela rezignovat.

1.2 K druhému východisku – skepse ohledně poznatelnosti

Principiální nejistota ohledně pravdivosti skutkového stavu je podle *Gazdy* vždy přítomná.⁶ Dokonce ve své knize říká, že se jí nemáme bát a máme si ji pokorně přiznat, chceme-li zůstat na úrovni vědeckého zkoumání, nikoli alibistického teoretizování.⁷

Z těchto pozic vychází druhé autorovo východisko, totiž skepse ohledně dosažení absolutní jistoty v poznání. K této rekonstrukci *Gazdova* druhého východiska (s určitou modifikací uvedenou níže) se nakonec přikláním, ačkoliv se v recenzované knize objevuje mnoho míst, které toto čtení podkopávají.

Otázka objektivního poznání je řešena mj. v části, která se věnuje postmoderní⁸ nepoznatelnosti pravdy. Bylo by možné očekávat, že se autor, s ohledem na své přesvědčení o nutné nejistotě, spíše bude přiklánět k názoru, že objektivní poznání možné není. Opak je však, poněkud překvapivě, pravdou. *Gazda* píše, že skutečnost, že hodnocení pravdivosti vycházející z nejistoty ohledně skutkového stavu je vždy pouze pravděpodobnost-

⁴ Dalšími důvody jsou například objektivizační strategie, omezení rozhodování soudce nebo naopak jeho přímé určování vyplývající z legislativní úpravy procesního práva, samotné axiologické pozadí, v níž idea pravdy figuruje velmi vysoko a je třeba s ní počítat nejen jako s korektivem týkajícím se poznávacích procesů soudce, ale zprostředkovaně také jako s jedním z faktorů ovlivňujících legislativu na úseku procesního práva atp.

⁵ Kromě jedné čestné výjimky spočívající na přímé obeznamenosti osoby aplikující právo s některou skutkovou okolností.

⁶ GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*, s. 77. A shodně na mnoha dalších místech.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Dovolím si zde upozornit na jednu věcnou nepřesnost, kdy postmoderní filosofie vychází, kromě jiných zdrojů, zejména z pozdního Wittgensteina, nikoliv z raného Wittgensteina, který je v příslušné podkapitole citován.

ní, nemůže vyloučit povinnost soudu rozhodovat na základě skutkového stavu zjištěného s ambicí pravdivosti a přezkoumatelnosti.⁹ Na jiném místě potom dokonce existenci a poznatelnost vnější reality chápe jako axiomy procesního poznávání, přičemž ale na druhou stranu dodává, že „[e]xistence objektivní reality a jejího skutečného poznání, které považujeme za pravdivé, nejsou totéž jako absolutní jistota o pravdě,¹⁰ čímž se oklikou vrací ke svému skeptickému východisku. Otázka, která se v této souvislosti samozřejmě nabízí, je, jaký je pro autora recenzované knihy rozdíl mezi skutečným a jistým poznáním, zda skutečné poznání může být pouze poznání nejisté a zda se v takovém případě vůbec jedná o poznání. To je problém nejen pro *Gazdu*, ale pro celou procesualistiku, což jistě přidává knize na zajímavosti.

Existuje vícero strategií, jak tento rozpor v názorech autora překlenout. Jednou z nich je zavést distinkci mezi skutečným stavem a skutkovým stavem, jiným je chápat pravdu spíše axiologicky. Pro obě tato čtení lze v knize nalézt textovou podporu a lze je také skloubit.

Skeptický předpoklad, že není možné dosáhnout jistoty v poznávání skutkového stavu, je tedy, a to je podstatné, vyvažován optimistickou ideou autora, že to neznamená, že bychom měli rezignovat na jakékoliv spojení s realitou.

2. Revize principů formální a materiální pravdy

Přetaveno do diskuse o obsazích principů formální a materiální pravdy se určitý rozpor mezi nepoznatelností a nejistotou na jedné straně a optimistickou ideou souvislosti skutkového stavu s realitou táhne celým textem. Je to zejména druhá, a bohužel ta méně jasná z těchto poloh, která umožňuje *Gazdovi* formulovat samotné jádro jeho knihy, totiž revizi těchto principů.

Principy formální a materiální pravdy jsou dle autora dnes spíše odmítány, a to zejména z těchto důvodů:

- a) Jedná se o principy redukovatelné na jiné principy procesního práva, a proto neexistuje potřeba je jako samostatné principy vůbec rozeznávat.
- b) Jde o historicky zdiskreditované principy z důvodu jejich tradičního spojení s ideologií převládající mezi lety 1950 a 1989.
- c) Ideál objektivního a absolutního poznání skutkového stavu spojený s principem materiální pravdy, ani ideál zcela od vnějšího světa odpojeného „poznání“ skutkového stavu, který je běžně spojován s principem formální pravdy, nestojí v pozadí norem, které upravují zjišťování skutkového stavu. V prvním případě je tomu tak proto, že jde o ideál nerealizovatelný, ve druhém případě proto, že formální pravda v tomto pojetí rezignuje na zjištění skutkového stavu, neboť tento pouze stanoví, aniž by se přitom přihlíželo k realitě.

Navzdory těmto široce přijímaným důvodům pro odmítnutí principů volí *Gazda* jejich záchranu a naplnění novým obsahem, který by vytýkanými nedostatky netrpěl.

⁹ GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*, s. 61.

¹⁰ *Ibidem*, s. 78.

Tyto revidované principy tedy:

- a) nelze redukovat na jednodušší principy procesního práva, protože ačkoliv jsou s těmito nutně spojeny, liší se mírou abstrakce; nelze je redukovat, co do rozsahu zjišťování skutkového stavu, ani na hypotézy hmotněprávních norem a, co do kvality zjištění, na normy upravující míru důkazu, poněvadž legislativní úprava je určována (mj. v rovině úvah *de lege ferenda*) těmito principy už při normotvorbě, tedy vůči pozitivní úpravě *a priori*;
- b) nejsou to tytéž principy, jako byly principy ideologicky problematické, nýbrž jde o principy obsahově nové;
- c) jsou takové povahy, že extrémně absolutně objektivní pravdy a jejího poznání, a naopak absolutní rezignace na spojení skutkového stavu s realitou, jsou nahrazeny autorovým umírněným pojetím, dle něhož materiální pravda nemusí být absolutní pravda a formální pravda není zcela odtržena od reality.

Jádrem revize je právě umírnění popsané v bodě c). U materiální pravdy umírnění spočívá v důrazu na to, že je možné poznání pouze pravděpodobnostní. Takové poznání je založeno primárně subjektivně, v myslí poznávající osoby soudce, a následně teprve objektivizováno logickými postupy, odůvodněním a korespondencí tvrzeného skutkového stavu se zjištěným skutkovým stavem, která je rozpoznána při dokazování. U formální pravdy umožňuje umírnění to, že domnělý skutkový stav,¹¹ jehož vazba na realitu není rozpoznávána při dokazování, protože se dokazování neprovádí, je vztažen k realitě prostřednictvím koherence mezi skutkovými tvrzeními a souborem obecných zkušeností soudce. *Gazdovou* dělicí čarou mezi materiální a formální pravdou je tedy přítomnost, respektive absence dokazování.

3. Gazda a Macur

Autor v předmluvě k recenzované knize uvádí, že dílo *profesora Macura* jej ovlivnilo nejvíce.¹² Je pravdou, že *Gazda Macura* cituje asi na čtyřiceti nebo padesáti místech.¹³ V souvislosti s běžnou představou o korespondenci skutkového stavu s realitou, v souvislosti s procesními principy a jejich analýzou, postmodernismem, pojmem formální pravdy a jeho historií, u diskuse o rozsudku pro zmeškání, právních fikcích, procesním nároku, shodných tvrzeních účastníků apod. U těchto témat *Gazda s Macurem* bez větších výhrad souhlasí.

Důležité a zajímavé je proto z mého pohledu místo, kde je návaznost spíše kritická, totiž teorie míry důkazu. Ta je rozpracována v poslední kapitole recenzované knihy.

Oba teoretici souhlasí s tím, že je procesní poznání pravděpodobnostní a nejisté a že je potřeba zavést pro míru důkazu, tedy pro kvalitu přesvědčení soudce o pravdivosti skutkového tvrzení, nižší standard než absolutní jistotu. *Macur* má za to, že kvalita přesvědčení musí dosahovat praktické jistoty, tedy alespoň takové míry, která odděluje pouhé

¹¹ Na jednom místě se uvádí dokonce, že jde o jistý druh fikce. Srov. *ibidem*, s. 79–80.

¹² *Ibidem*, s. IX.

¹³ *Ibidem*, s. 4, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 53, 58, 59, 60, 61, 74, 76, 87, 90, 95, 106, 112, 114, 115, 116, 119, 120, 124, 126, 136, 138, 139, 147, 149, 152, 155, 150, 160, 162, 163, 164, 166, 170, 171, 174, a možná i jinde.

přesvědčení od jistého přesvědčení, přičemž jistotou se v tomto případě míní jistota vyžadovaná v běžném životě.¹⁴

Gazda s tímto pojetím¹⁵ nesouhlasí a navrhuje dělicí čáru vést těsně pod hranicí praktické jistoty.¹⁶ Vedou ho k tomu dva důvody, z nichž zde zmíním jen důvod epistemologický. Ten spočívá v tom, že je podle *Gazdy* obtížné určit hranici praktické jistoty. Tato obtížnost je dle něj opět důsledkem pravděpodobnostní povahy poznání. Pokud bychom věděli, kde se nachází hranice praktické jistoty a mohli bychom jí dosáhnout, abychom mohli naplnit míru důkazu, museli bychom také dosáhnout jistého poznání. Vzhledem k tomu, že podle *Gazdy* takové poznání není možné, je míra důkazu určená hranicí praktické jistoty z jeho pohledu příliš vysoko. Tím se opětovně vrací do popředí problém rozebíraný v podkapitole 1.2 této recenze, a který je prostoupen celou knihou. V diskusi o míře důkazu lze stejného argumentu použít proti *Gazdovi*. Jak je možné určit míru důkazu těsně pod hranicí praktické jistoty, pokud nevím a principiálně ani podle autora recenzované knihy nemohu vědět, kde tato hranice leží? Kritérium oddělení kvality poznání soudce o skutkovém stavu, které se odkazuje na jistotu, byť této nemá dosahovat, je problematické, pokud nelze (s jistotou) říci, kde tato hranice leží.

Závěr

Gazdova kniha v ohledu autorovy obhajoby jeho základního určení míry důkazu a v ohledu jasnosti jeho pozice ohledně problémů řešených v podkapitole 1.2 této recenze, zůstala poněkud na půli cesty. To nicméně v žádném případě neznamená, že by šlo o knihu špatnou.

Jak na pokusu o revizi principů materiální a formální pravdy, tak na revizi pojetí míry důkazu velmi oceňuji, s jakou odvahou se autor recenzované knihy pustil do převládajících pozic v současné teorii práva a procesualistice. Na knize je velmi zábavné sledovat linii argumentace až k neshodě *Gazdy* s hlavním proudem na tom, co vlastně znamená spolehlivé zjištění skutečností předpokládané § 6 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.

Ještě jednou zmiňuji výše uvedené, totiž že *Gazdova* kniha ve skutečnosti není o hledání pravdy (v inflačním smyslu toho slova) skutkového tvrzení, ale o hledání určité intenzity přesvědčení osoby právo aplikující o tom, zda je skutkové tvrzení pravdivé. Paradoxně by pro *Gazdův* projekt byly mnohem lépe uzpůsobeny deflační teorie pravdy, které sdílí některá podobná východiska jako autor, avšak tyto v jeho textu bohužel nejsou rozpracovány. Při chápání zpracování inflačních teorií pravdy jako inspiračních východisek nelze však výše uvedené knize vytýkat jako chybu, a proto si myslím, že je namíste právě toto vstřícnější čtení *Gazdovy* knihy zvolit.

Recenzovanou knihu bych doporučil studentům práv, protože předkládá nedogmatické odpovědi na široké spektrum problémů, s nimiž se pravděpodobně každý z nich v průběhu studia práv ve svých úvahách, alespoň doufám, setká. Především je však vhodná pro teoretiky věnující se obecné teorii práva či teorii procesního práva, a to pro její

¹⁴ Ibidem, s. 171, 176.

¹⁵ Které mimochodem nakonec slučuje s pojetím Petra Lavického, který chápe míru důkazu jako spočívající v absenci rozumných pochybností.

¹⁶ GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*, s. 77.

umístění na půli cesty mezi těmito oblastmi. Toto postavení může v někom vyvolávat pocit neúplného zpracování problematiky, například pro absenci kapitol věnujících se důkazním prostředkům a dalším tradičně zpracovávaným institutům procesního práva, avšak z mého hlediska právě toto umožňuje atraktivní pohled na věc na relativně malém počtu stran, který navíc tematizuje mnohem důležitější problém, jímž jsou limity a možnosti ve filosofickém pozadí teorie procesního poznání.

Kritika současných převládajících epistemických pozic, které jsou vlastně v závěru optimističtější, než je *Gazdova* verze, vyžaduje ono přiznání nejistoty ohledně poznání, o němž *Gazda* mluví. Mám však za to, že takové přiznání také může vést k natolik závažnému rozpojení skutkového stavu a reality, že důsledky tohoto rozpojení si lze jen těžko představit jako pro právo žádoucí. Odtud také patrně pramení optimistická maxima, že soudce nemá rezignovat na pravdu.

Zdeněk Trávníček*

* Mgr. et Mgr. Zdeněk Trávníček, doktorand na katedře právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, E-mail: travnicek.z@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8316-9888>.